

ΘΩΜΑΣ Π. ΠΕΝΝΑΣ

**ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΓΚΑΙΤΕ ΤΖΟΒΑΡΟΠΟΥΛΟΥ**

Στις 29 Σεπτεμβρίου 1918 (ν. ημ.) στη Θεσσαλονίκη και στο στρατηγείο τού Αρχιστρατήγου τών Συμμαχικών Δυνάμεων της Αντάντ (Entente Cordiale - Εγκάρδια Συνεννόηση) στο Μακεδονικό Μέτωπο Φρανσέ Ντ' Εσπεραί, οι Βούλγαροι ζήτησαν ανακωχή και εγκαταλείποντας τους συμμάχους τους Γερμανούς — που πολεμούσαν απεγνωσμένα — υπέγραψαν άνευ όρων συνθηκολόγηση.

Ήταν η πρώτη άνευ όρων παράδοση χώρας τών Κεντρικών Δυνάμεων, το πρώτο πλακίδιο από το εχθρικό ντόμινο μετά το οποίο επακολούθησαν στις 30 Οκτωβρίου η υπογραφή στον Μούδρο τής Λήμνου η άνευ όρων συνθηκολόγηση της Τουρκίας, στις 3 Νοεμβρίου η υπογραφή στην Πάντοβα της Ιταλίας, η άνευ όρων συνθηκολόγηση της Αυστροουγγαρίας και τέλος στις 11 Νοεμβρίου (πάντα του 1918) η άνευ όρων συνθηκολόγηση της Γερμανίας, οπότε και τελείωσε ο Μεγάλος (Α΄ Παγκόσμιος) Πόλεμος.

Μετά τη συνθηκολόγησή της, η Βουλγαρία, εκτός άλλων, άρχισε να αποσύρει τα στρατεύματά της από τις κατεχόμενες χώρες και άφησε ελεύθερους τους αιχμαλώτους, για τους οποίους άρχισε η οδυνηρή επιστροφή στις εστίες και στις οικογένειές τους, όσες υπήρχαν μετά τη λιμοκτονία και τις διώξεις (συλλήψεις, βασανιστήρια, αιχμαλωσία).

Ταυτόχρονα, η Ελληνική Κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου άρχισε ταχύτατα να επαναφέρει και να εγκαθιστά όλες τις Κρατικές Αρχές στις περιοχές που απελευθερώνονταν. Αμέσως, στις αρμόδιες από αυτές, το Υπουργείο Εξωτερικών έδωσε εντολή — εκτός άλλων — να συγκεντρώσουν και να υποβάλουν κάθε είδους Μαρτυρίες, Αναφορές, Καταθέσεις, Εκθέσεις από οποιονδήποτε ντόπιο ή επαναπατριζόμενο από τη Βουλγαρία Έλληνα πολίτη ή αλλοδαπό, στις οποίες Εκθέσεις, Καταθέσεις κ.τ.λ. θα εξέθεταν όλα τα προσωπικά τους ή/και συλλογικά δεινοπαθήματα που είχαν υποστεί ή αντιληφθεί οπουδήποτε από τις βιαιοπραγίες τών

Βουλγάρων κατά τη διάρκεια της κατοχής τους της Ανατολικής Μακεδονίας (Νομοί Σερρών, Δράμας και Καβάλας).

Το Υπουργείο Εξωτερικών ήθελε τα στοιχεία αυτά ώστε — μαζί και με άλλο σχετικό υλικό, από άλλες πηγές — να συγκεντρώσει αποδείξεις για τη σωρεία των παραβιάσεων του Διεθνούς Δικαίου για τα ανθρωπιά δικαιώματα και των καταστροφών γενικά που διέπραξαν τότε οι Βούλγαροι στο σύνολό τους, ώστε το Ελληνικό Κράτος και οι παθόντες ατομικά να προσφύγουν στα αρμόδια διεθνή όργανα για επανορθώσεις, αποζημιώσεις κ.τ.λ.

Στο Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών (ΔΙΑΥΕ) υπάρχουν εκατοντάδες τέτοιες Μαρτυρίες, Εκθέσεις, Αναφορές κ.τ.λ. Μεταξύ αυτών, υπάρχει στον Φάκελο με τα στοιχεία «1918Γ/ 108, 109 ΤΥΠΟΣ, Βουλγαρικές ωμότητες» και η χειρόγραφη από 6 Νοεμβρίου 1918 «Έκθεση Γκαίτε Τζοβαρόπουλου», με την επίσης χειρόγραφη από 8 Νοεμβρίου 1918 συναπτόμενη «Συμπληρωματική» της.

Η δημοσίευσή τους στον παρόντα Τόμο, με το παρακάτω παραπεμπτικό τους έγγραφο, γίνεται κατόπιν τής από 6 Αυγούστου 2019 ΑΠ. Φ 7100/ 20/ΑΣ 308 άδειας, που μας χορήγησε το Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο τού Υπουργείου Εξωτερικών (ΔΙΑΥΕ).

Όταν, στις 17 Αυγούστου 1918 οι Γερμανοί, με τους Βουλγάρους να τους ακολουθούν (όπως οι ύαινες τα λιοντάρια), εισέβαλαν στην Ανατολική Μακεδονία (από το Νομό Σερρών), ο Γκαίτε Τζοβαρόπουλος ήταν Υποδιοικητής Σιδηροκάστρου (ακόμα τότε «Δεμίρ Ίσάρ») από όπου την 22α Ιουνίου 1917 μαζί με τους λοιπούς δημοσίους υπαλλήλους τής πόλης τών Σερρών στάλθηκαν ως αιχμάλωτοι στη Βουλγαρία.

Μετά την άνευ όρων συνθηκολόγηση της Βουλγαρίας, στις 29 Σεπτεμβρίου 1918 και την απελευθέρωση των αιχμαλώτων, επέστρεψε στη Μακεδονία και ο Γκαίτε Τζοβαρόπουλος, ο οποίος, ανταποκρινόμενος στην πρόσκληση του Υπουργείου Εξωτερικών, συνέταξε αμέσως την από 6 Νοεμβρίου 1918 Έκθεση και την από 8 Νοεμβρίου 1918 Συμπληρωματική της, τις οποίες υπέβαλε «Προς τον Κύριον Πρωτονοτάριον Διευθυντή τού Γραφείου Τύπου» Θεσσαλονίκης.

Παρατίθεται ομοιοτυπία τού πρωτότυπου εγγράφου, με το οποίο παραπέμφθηκαν από Γραφείο Τύπου στο ΥΠΕΞ και ακολουθεί η μεταγραφή του:

Ευκλείδης Τζοβαρόπουλος
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΥΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Αριθ. πρωτ. 1056

Εν Θεσσαλονίκη τη 12η Νοεμβρίου 1918

ΕΠΙΧΡΕΩΣΗ
ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 1056
ΕΠΙΧΡΕΩΣΗ ΤΗ 14-11-18
ΤΑΜΕΙΑ Φ. ΚΑ. 104

Handwritten notes:
✓
H
H
H

Πρὸς
τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Σ. Υπουργεῖον
(Τμήμα Τόλου)

Handwritten:
T
S
M

ΑΡΧΕΙΟΝ

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ἐγκλειστικῶς ὡς ἐνδια-
φέροντι ἐκθέσιν τοῦ τευχοῦ ὑποδερκιντοῦ Σιδηροκάρτου
κ. Τζοβαρόπουλου περὶ τῶν κανόνων εἰς ἃς ὑπεβλήθησαν
ὡπὲ τῶν βουλγαρῶν εἰς ἐκτοικισθέντες Ἕλληνας τῆς Ἀνατο-
λῆς Μακεδονίας μεταξὺ τῶν ὁσίων καὶ ὁ ἴδιος.

Ἡ ἡμετέρα τοῦ κ. Τζοβαρόπουλου ἔχει τοσοῦτον
μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον καθ' ὅσον οὗτος γνωρίζων τὴν
βουλγαρικὴν καὶ προσλήθειε ὡς γραμματεὺς τῆς ἐν Σοφί-
α κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἐκτοικισθέντων ἀντελήθη
ἐκ τοῦ σὺνεγγυοῦ ὅσα καταγγέλλει.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νομίζω ὅτι ὀφείλω νὰ ὑ-
ποστηρίξω τὴν γνώμην αὐτοῦ ὅπως ἀπονεμηθῇ τιμητικὴ
διάκρισις εἰς τὸν ὀλλανδὸν κ. Fritzzi, γραμματεὺς τῆς
ἐπὶ τῶν βοθημάτων Ἐπιτροπῆς. Ἐπειὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν
τοῦ κ. Τζοβαρόπουλου ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα
καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς ἐπιρρύθμισιν τῶν δεινοκαθοθέντων
ἁλλήνων.

Εὐπειθέτατος
Handwritten signature:
M. K...

ΕΠΙΧΡΕΩΣΗ
ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 1056
ΕΠΙΧΡΕΩΣΗ ΤΗ 14-11-18
ΤΑΜΕΙΑ Φ. ΚΑ. 104

Ἐκθεσις Τζοβαροπούλου
 ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΥΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
 Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 12ῃ Νοεμβρίου 1918
 Ἄριθ. πρωτ. 1056

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
 ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. ΕΜΠΙΣΤ. 11289
 ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 17 — 11 — 18
 ΤΜΗΜΑ Γ.Φ.Κ.Α. 109

Πρὸς
 τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Σ. Ὑπουργεῖον
 (Τμῆμα Τύπου)

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ἐγκλείστως ὧδε ἐνδιαφέρουσαν ἔκθεσιν τοῦ τέως ὑποδιοικητοῦ Σιδηροκάστρου κ. Τζοβαροπούλου περὶ τῶν κακώσεων εἰς ἃς ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τῶν βουλγάρων οἱ ἐκτοπισθέντες Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἴδιος.

Ἡ μαρτυρία τοῦ κ. Τζοβαροπούλου ἔχει τοσοῦτω μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον καθ' ὅσον οὗτος γνωρίζων τὴν βουλγαρικὴν καὶ προσληφθεὶς ὡς γραμματεὺς τῆς ἐν Σούμλα κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἐκτοπισθέντων ἀντελήφθη ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὅσα καταγγέλλει.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νομίζω ὅτι ὀφείλω νὰ ὑποστηρίξω τὴν γνώμην αὐτοῦ ὅπως ἀπονεμηθῇ τιμητικὴ διάκρισις εἰς τὸν ὀλλανδὸν κ. Fritzi, γραμματέα τῆς ἐπὶ τῶν βοηθημάτων ἐπιτροπῆς, ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Τζοβαροπούλου ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς περίθαλψιν τῶν δεινοπαθούτων ἑλλήνων.

Εὐπειθέστατος
 (Ὑπογραφή δυσανάγνωστη)

Η «Έκθεσις» με τη «Συμπληρωματική» της είναι χειρόγραφες με μελάνι, σε μεγάλα φύλλα χαρτιού και στις δύο (εμπρός/recto και πίσω/verso) σελίδες τους, διαστάσεων 33x20 εκ. με χαράκωση και ασύνδετα. Η «Έκθεσις» αποτελείται από 8 φύλλα, με αρίθμηση κάθε φύλλου μόνο στην πρώτη (recto) σελίδα, και η «Συμπληρωματική» της από 2 φύλλα χωρίς αρίθμηση.

Η Μεταγραφή τους έγινε από την ομοιοτυπία του πρωτότυπου, που μας παραχώρησε το ΔΙΑΥΕ, και η οποία δημοσιεύεται στον παρόντα Τόμο με κάθε σελίδα ολόκληρη, αλλά σε σμίκρυνση. Η Μεταγραφή παρουσιάζεται σε διπλωματική έκδοση, διατηρείται η ορθογραφία με λίγες μόνο προσθήκες σημείων στίξης, για την καλύτερη απόδοση της ροής του κειμένου και κάποιους διαχωρισμούς παραγράφων για την καλύτερη νοηματική αυτοτέλεια του κειμένου. Η σελιδοποίηση της Μεταγραφής δεν αντιστοιχεί στις σελίδες του πρωτοτύπου που ακολουθεί.

Κάθε πρωτογενής πηγή πληροφοριών (μαρτυρίες κυρίως θυμάτων, δημόσια έγγραφα κ.ά.) για τη Γενοκτονία των Ανατολικομακεδόνων από τους Βούλγαρους κατά τα έτη 1916–1918, προκαλεί στον αναγνώστη συναισθήματα οδύνης για τα θύματα και οργής για τους θύτες Βουλγάρους, οι οποίοι μέχρι σήμερα δεν έχουν αποβάλει την προαιώνια επιθυμία τους για έξοδο στο Αιγαίο (Belomorie).

Μια τέτοια πρωτογενής πηγή και συγκλονιστική μαρτυρία για τη Γενοκτονία εκείνη, είναι και η «Έκθεσις» του Γκαίτε Τζοβαρόπουλου με τη «Συμπληρωματική» της είναι από τις πιο εκτενείς (δεκαπεντέμισυ σελίδες μεγάλου σχήματος η «Έκθεσις» και τέσσερις η «Συμπληρωματική» της) από το πλήθος των παρόμοιων της περιόδου εκείνης, που έχουμε διαβάσει, με μεστές και λεπτομερείς, ρεαλιστικές και ουσιαστικές περιγραφές σημαντικών πληροφοριών, που κάποτε αποδίδονται και με διακριτικό χιούμορ.

Η περιγραφή του Τζοβαρόπουλου αρχίζει με την εισβολή των Βουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία τον Αύγουστο του 1916 και τελειώνει με την επιστροφή του από την αιχμαλωσία τέλη Οκτωβρίου 1918· περιλαμβάνει την περίοδο της διαβίωσής του στην βουλγαροκρατούμενη πόλη των Σερρών ως απλός διοικητικός υπάλληλος στο Διοικητήριο, όπου είχε εγκατασταθεί η Βουλγαρική Διοίκηση του Νομού Σερρών, και την περίοδο της αιχμαλωσίας του μέχρι την απελευθέρωση και την επιστροφή του.

Η ποσότητα και η σημαντικότητα των πληροφοριών που απέκτησε και γράφει ο Τζοβαρόπουλος, οφείλεται κυρίως στην καλή γνώση τής βουλγαρικής γλώσσας και στις θέσεις εργασίας του, τόσο ως απλός υπάλληλος στη Βουλγαρική Διοίκηση των Σερρών όσο και στη Γραμματεία τού στρατοπέδου στη Σιούμεν, και λίγο στη Σόφια.

Πίσω από τη δομή τής όλης εφιαλτικής περιγραφής τού Τζοβαρόπουλου διαφαίνεται η συνέπεια του υπεύθυνου δημόσιου λειτουργού. Και αυτός, όπως και οι άλλοι αιχμάλωτοι στις μαρτυρίες τους, αποκαλεί τους συγκρατούμενούς του «αδελφούς» και μας εντυπωσιάζει ο αλτρουϊσμός του με κίνδυνο την επιβίωσή του.

Από το πλήθος τών σημαντικών και έγκυρων πληροφοριών, που έδωσε ο Τζοβαρόπουλος, επισημαίνουμε τρεις αναμφισβήτητες, που δεν συναντήσαμε σε άλλες παρόμοιες μαρτυρίες:

— Η πρώτη είναι ο μεγάλος αριθμός Βουλγάρων στρατιωτικών και τα αδικήματά τους (εγκλήματα πολέμου), από τους οποίους όμως κανείς δεν τιμωρήθηκε μετά την ήττα τής Βουλγαρίας, λόγω — προσθέτουμε με έμφαση — της επιφυλακτικότητας των Αγγλογάλλων Συμμάχων μας κυρίως, οι οποίοι — χαριστικά — παρέπεμψαν όλους τούς κατηγορούμενους στα βουλγαρικά δικαστήρια και, όπως ήταν αναμενόμενο, αθωώθηκαν όλοι, πλην ενός, από το σύνολο των Βουλγάρων εγκληματιών και όχι μόνον όσων αναφέρει ο Τζοβαρόπουλος!

— Η δεύτερη είναι ο αριθμός τών αιχμαλώτων σε 80 έως 85 χιλιάδες *«Έλληνες ἄρρενες καί θήλειες ἀπό νηπίων μέχρι 70 ἐτῶν γέροντες»*, που πέρασαν από το στρατόπεδο της Σιούμεν και καταγράφηκαν στα εκεί βιβλία, για την τήρηση των οποίων συναρμόδιος ήταν και ο Τζοβαρόπουλος.

Πιθανολογούμε με βεβαιότητα ότι οι 10 χιλιάδες περίπου Κατωτζουμαγιώτες αιχμάλωτοι, που αναφέρει ο Τζοβαρόπουλος, δεν περιλαμβάνονται στους παραπάνω 80-85 χιλιάδες, γιατί οι Τζουμαγιώτες οδηγήθηκαν στον τελικό προορισμό τους, το σερβικό Ποζάρεβατς, από τον δυτικό δρόμο: Προμαχώνας/Κούλα — Στενά Κρέσνας — Άνω Τζουμαγιά (Blagoevgrand) — δυτικά τής Σόφιας¹

1 Βλ. εδώ Χάρτη (σελ. 12) και «Σερραϊκά Χρονικά», Τόμος 6ος — ΑΘΗΝΑ 1973 (σελ. 119-123), όπου η περιγραφή τής πορείας τών αιχμαλώτων από τον επίσης αιχμάλωτο Γεώργιο Τζεμαίλα, μετέπειτα δικηγόρο.

και προφανώς δεν πέρασαν από τη Σιούμεν και δεν καταγράφηκαν στα εκεί βιβλία. Συνεπώς ο συνολικός αριθμός τών αιχμαλώτων ανέρχεται τουλάχιστον στις 90–95 χιλιάδες.

—Η τρίτη, τέλος, είναι η Ανθρωπιά (με «Α» κεφαλαίο) τού αιχμαλώτου Γεωργίου Πολιτόπουλου, Συμβολαιογράφου Σερρών, προς τους συναιχμαλώτους «αδελφούς» του, ο οποίος παρά τα έντονα προβλήματα της υγείας του, αφού ξόδεψε τα χρήματά του για να βοηθήσει τους συμπάσχοντες «αδελφούς» του, άρχισε να πουλάει και τα λιγοστά πράγματά του.

Τέλος, επειδή έχουμε ήδη προβάλει² το ειδικό έγκλημα των Βουλγάρων: Την εκμετάλλευση των ανηλίκων Ελληνοπαίδων, κυρίως των κοριτσιών, επιστούμε την προσοχή στην επιβεβαίωσή του και από τον Τζοβαρόπουλο, ιδιαίτερα τη μαρτυρία του για το σκλαβοπάζαρο στο στρατόπεδο της Σιούμεν.

Υπάρχουν, επίσης, τρεις μεταγενέστερες σύντομες ένορκες καταθέσεις τού Γκαίτε Τζοβαρόπουλου, που περιέχονται στο επίσημο κείμενο της Διεθνούς Διασυμμαχικής Επιτροπής με τίτλο «Εκθέσεις και Έρευνες...» (βλ. στον παρόντα Τόμο, «ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ» σελ. 14), το οποίο μεταφράστηκε και δημοσιεύτηκε από το Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο Καβάλας, σε τρεις Τόμους «Καβάλας — Δράμας — Σερρών» με τον τίτλο «Τετράδια Βουλγαρικής Κατοχής — Ανατολική Μακεδονία 1916–1918». Στον 3ο Τόμο (τών «Σερρών») περιέχονται, στις σελίδες 133–137, οι τρεις παραπάνω ένορκες καταθέσεις από: 23 Φεβρουαρίου(π. ημ.) / 10 Μαρτίου(ν. ημ.) 1919, 28 Φεβρουαρίου / 13 Μαρτίου 1919 και 12/25 Μαρτίου 1919.

Λίγα αποσπάσματα της Μεταγραφής τού πρωτοτύπου κειμένου, δημοσιεύσαμε στην Εξάμηνη Περιοδική Έκθεση Λόγου και Τέχνης «**δίοδος**» του Δήμου Δράμας (Περίοδος Α΄, Τεύχος 11, Φεβρουάριος 2017, σελ. 101–108. Έκθεση της Δ.Κ.Ε. — Κ.Π. και Τ.Α.), όπως και στο φύλλο τής 4 Απριλίου 2017 της εφημερίδας των Σερρών «Η ΠΡΟΟΔΟΣ».

2 «Σερραϊκά Χρονικά», Τόμος 18ος – ΑΘΗΝΑ 2017. Θωμάς Π. Πέννας: «Π Εικόνες από το τέλος τής Δεύτερης Βουλγαρικής Κατοχής στην Ανατολική Μακεδονία (Σεπτέμβριος 1918 – Απρίλιος 1919)», σελ. 145–149, παράγραφος Β.

Το Μνημείο τού Γκαίτε Τζοβαρόπουλου
στη Λειβαδίτσα Ραχώνας Κουφαλιών Πέλλας.

Η φωτογραφία από τον Χρήστο Χλωπτσίδη
ειδικά για το παρόν δημοσίευμα.